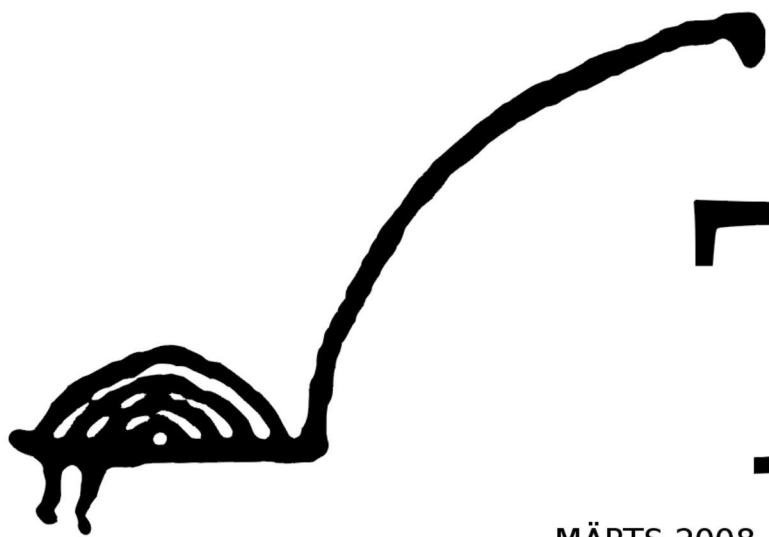

Fenno-Ugria Teataja

MÄRTS 2008 Nr 3 (43)

ISSN 1736-0358

Kriis ühendab

Kadi Raudalainen
Fenno-Ugria Asutus

Igakevadist rõõmu uuest tärkamisest muudavad sel aastal kahvatumaks pidevad teated süvenevast majanduslangusest, mis ei ole jätnud puudutamata vist ühtegi kultuuriühendust. Sellises olukorras on kerge tekkima küsimus: kust võtame jaksu toetada hõimurahvaid, kui me omaenesegi muredega hästi toime ei tule?

Headel aegadel on lihtne: kui on ressursse, on lennukaid ideid hõlbustada. Iga kord isegi viitsimata küsida, kas kellelgi on meie tegevusest otsest kasu või jäävad uurimistulemused, trükised, filmid, näitused pärast kombekohast esitlust hoopis riulitele tolmu koguma. Sissetöötatud argirutiini ajel toimetades ning kindlaid radu mööda liikudes tekib ridamisi tublisid, ent samas ehk pisut elukaugeid tulemusi.

Kuid mida Venemaal elavad soome-ugri rahvad tegelikult meie jaoks tähendavad? Kõrvalseisja tava-teadvusse on sageli vermitud rahvusromantiline kuvand söakalt oma keele ja kultuuri eest võitlevatest väikerahvaste esindajatest, rahvarõivad seljas ja laulud huulil.

Reaalse eluga kokku puutunud kõnelevad muud: hõimurahvaste üldkasutatavaim keel on vene keel, üleilmsed kultuurimuutused ei jäta puutumata kaugemaidki külasid, oma töö teevad taaskord tsentraliseeruva suurriigi administratiiv-poliitilised suundumused – nii ongi rahvuslik identiteet üha enam kõhetumas. Ja seda hoolimata asjaolust, et viimastel aastatel on ka Venemaal mõningal määral soome-ugri rahvaste kultuurilisse turgutamisse panustatud.

Väidetakse, et kriisiajad on koostöö ja innovatsiooni katalüsaatoriks. See on aeg eneselt arupärimiseks, otsinguteks, uute võimaluste leidmiseks. Majanduses räägitakse palju klastritest, mis kujutavad endast mingis kindlas valdkonnas pikaajalist koostööd arendavate ja ühiseid eesmärke jagavate ettevõtete kooslusi. Kitsamad ajad ärgitavad ehk meidki hõimutöös rohkem jõude ühendama, muutes nii ettevõtmised tõhusamaks, luues loomingulist sünergiat.

Võib-olla peaksime meie – soome-ugri rahvastega koostööd tegevad organisatsioonid ja asutused – pidama rohkem aru sellegi üle, ega need rahvad ole meile jäämas pelgaks tutvustamis- ja uurimisobjektiks või eneseteostuse vahendiks? Kas oleme suhelnud nendega kui võrdne võrdsetega, kas oleme neid kaasa tõmmanud omaenda argitegemistesse, mis võiksid suurendada eneseusku, teotahet ja äratundmist, et ka nende esivanemate põliskultuuris on midagi väärtuslikku ja teisenemisvõimelist.

Handi rahvariietes lapsed mullu Hantõ-Mansiiskis toimunud soome-ugri 5. maailmakongressi eel auvalves.

Foto: Eha Viluoja

Tuhat aastat Venemaaga: juubelijutu asemel

Jaak Prozes
Fenno-Ugria Asutus

Venemaa ajaloolise tekkimise ja arengu kontseptsioon teeb viimasel aastakümnel läbi suuri muudatusi. Üha enam püütakse näidata, et Venemaa on tekkinud nagu omal ajal NSVLiit – rahvaste vabatahtliku liiduna. Algas see 2002. aastal, mil Moskva väitis, et tatarlased ja marid liitusid 450 aastat tagasi vabatahtlikult Venemaaga. Keskvõimu poolt eraldati suurem summa raha ja 2006. aastal korraldati vastavad pidustused.

Erinevad maride ja tatarlaste rahvuslikud organisatsioonid küll protestisid, et "vabatahtliku liitumise" tulemusena põletati Kaasan maha, sest Ivan Groznõi alamad edastasid teateid, milles kirjutati, kuidas kõik jõed olid laipu täis ja veri voolas ojadena. Sellele järgnesid aastakümneid kestnud ülestõusud. Mis vabatahtlikkusest saab siin juttugi olla? Kuid protestid ei aidanud midagi. Tähistati!

Staadionipidustused Udmurtias

2008. aastal tähistati Udmurdima vabatahtliku liitumise 450. aastapäeva, mis sedapuhku tõi kaasa üsna pretsedenditu kohtuasja. Nimelt leidis kuus julget udmurti, et aastapäeva tähistamine riivab nende rahvustunnet ega ole vastavuses tegeliku ajalooga. Põhjuseks asjaolu, et Udmurdimaad polnud 450 aastat tagasi olemas, Venemaagi oli vaid Moskva suurvürstiriik.

Samuti ei saanud olla juttu vabatahtlikkusest, sest kohalikud rahvad alistati mõõga ja tulega. Venemaa ülemkohtu kassatsiooni kolleegium aga ei võtnud udmurtide hagi menetleda. Nii tähistati 2008. aasta septembris Iževskis ülima pidulikkusega Udmurtia liitumist, milleks kulus 18 miljardit rubla. Lisaks erinevate ehitusobjektide avamisele toimus Iževski staadionil hiig-

laslik etendus „Sajandeid sinuga, Venemaa“, millest võttis osa kuus tuhat esinejat. Samas ei jätkunud regioonil raha uue udmurdi-keelse aabitsa väljaandmiseks.

Tuhat aastat üheskoos

Selle aasta alguses tuli täiesti jalustrabav uudis. Nimelt on Venemaa president Dmitri Medvedev andnud välja käskkirja tähistada 2012. aastal mordva rahva Venemaa rahvastega ühinemise 1000. aastapäeva. Uskumatu, sest alles 1985. aastal tähistati mordvalaste Venemaaga vabatahtliku ühinemise 500. aastapäeva. Nüüd siis hüpati ajas veel 500 aastat tagasi. Vahepeal, näiteks 13. sajandil käinud mordvalaste sõjad erinevate vene vürstiriikidega oleksid nagu ajalokaardilt minema pühitud.

Huvitav on aga see, et tegelikult algasid need pidustused juba tunduvalt varem ja nad on seotud tuhande aasta möödumisega 1006. aastal sõlmitud rahulepingust Vana-Vene ja Volga-Bulgari riikide vahel. Rahu tulemusena jagati mõjusfäärid, osa mordva hõimudest sattus Vana-Vene riigi võimu alla ning hakkas Kiievile andamit maksma. Tuhande aasta möödumist rahulepingust hakati tähistama juba 2006. aastal, siis avati keskne õigeusu kirik, jäähall ja üllatusena, millest kutsututel ilmselt aimugi ei olnud – korraldati aastapäeva tähistamiseks 2007. aastal võimas soome-ugri rahvaste festival „Šumbrat, Finno-Ugrija“.

Teatavasti võtsid festivalist osa ka Soome president Tarja Halonen, Ungari peaminister Ferenc Gyurcsány ja Venemaa president Vladimir Putin. Seega saidki soome-ugri rahvad ja slaavlased sümboolselt taas kokku, sedapuhku laulude ja tantsumängudega. 1000. aastapäeva tähistamine lõpeb pidulikult 2012. aastal, suurte pidustuste korraldustoimkonda juhivad peaminister Putin isiklikult.

Uus rahvuspoliitika?

1000. aastapäeva tähistamise põhjuseid on mitmeid. Eelkõige nähakse selles fakti, et Moskva tunnustab mordvalaste osa Venemaa riikluse ja vene rahva kujunemisel. Tuleb tõdeda, et esmakordselt tunnustatakse niivõrd kõrgel tasemel soome-ugri rahvaste üldist osalust Venemaa riikluse tekkes. Seega tunnustab Venemaa sisuliselt oma soome-ugri juuri, milles võib näha teatavat eemaletõmbumist slaavlaste vanema venna rollist.

Teisalt võib toimuv olla Venemaa uue rahvuspoliitika esimeseks nurgakiviks – möödub ju tuhat aastat slaavlaste, turgi ja soome-ugri rahvaste rahulikust integratsioonist, mis pani aluse võimsale Venemaale. Moskva võib anda mõista, et kolme rahvusühenduse tihedam integratsioon annab pinnase veelgi tugevama riigi tekkeks.

Vaatamata uue ideoloogia positiivsele poolele on igati põhjendatud ka soome-ugri ja turgi rahvaste rahvusaktivistide protest selliste juubelite korraldamise vastu. Eelkõige näevad nad selles oma rahvusliku väärikuse alandamist ja vabaduse eest võidelnud esivanemate mõnitamist. Samuti jääb neile mõistmatuks, miks peab see kõik toimuma nii otseses kui kaudses mõttes nende rahvuskeelte ja kultuuride toetamise arvelt.

Tööpoolest võiks praegusel nii-öelda katku ajal aastapäevade tähistamise asemel hoopis läbi aegade oma vabaduse eest langenud soomeugrilaste ja teiste rahvaste auks mälestusmärke püstitada. Kindlasti läheks see kordi vähem maksma kui 18 miljardit rubla. Samas pole praegu Venemaa majanduses parimad päevad, seega võiks Moskva alustada nii soomeugrilastelt kui ka teistelt „ühendatud“ rahvastelt andestuse otsimist ja vabanduse palumist. See ei tohiks ju väga kalliks maksma minna.

Tänapäeva vepslased – kes nad on?

Tartus peetud konverentsil osalejad täheldasid kokkupuudete hõrenemist ühe lähima hõimurahvaga

Madis Arukask
Tartu Ülikool

Vepslasi elab täna Venemaal ehk üle 8000 inimese, vähemalt kinnitab niimoodi Venemaa 2002. aasta rahvaloendus, millest ka juba hea mitu aastat möödas on. Seda on aga umbes kolmandiku võrra vähem, kui 1989. aastal. Millele on ka mõistlik põhjendus – kaheksakümnendate lõpp oli iseäranis seotud väikerahvaste uue tõusu ja lootustega Venemaal.

Ei saa salata, et väljapoole näidatav etnokultuuriline identiteet on impeeriumi rüpes elavatele väikerahvastele 20. sajandiga kujunenud mimikrilaadseks nähtuseks, mida väljendatakse ja kasutatakse või varjatakse ja eitatakse ennekõike taustsüsteemist sõltuvalt – praktilistel, ellujäämis-kaalutlustel.

Füüsilise eksistentsi sõltuvus rahvuslikust kuuluvusest ei tohiks olla võõras teema ühegi suurriigi vähemusrahvale. Paratamatu on aga see, et koos pikaajalise tardumusega uude kaitsekesta hakkab ununema ka endine sisu. Kultuurivahetuse seisus olev kreool peab end mingil hetkel aga eriti valimatult tõestama hakkama, et seespool valitsevat segadust peletada.

Professionaalsed vepslased

Nii ei tea me tegelikult, millist tendentsi on nimetatud numbrite taga rohkem: kas omakultuurilist vepsa minevikku veel mäletada tahtvat venekeelset noorsugu või emakeelt mõistvat ja traditsioonilises vepsa elulaadis elavat keskmist ja vanemat põlvkonda. Et aga juba üle poole endid vepslasteks pidajatest elab tänapäeval linnades ning moodsas vene infoväljas, on ootuspärane, et tulevik on pigem pealekasvavate venemaalaste päralt, kelle jaoks rahvuskultuuri viljelemine jääb paremal juhul hobiks, mis ei häiri soovituslikku riiklikku komforti.

On hea, et vepsa kultuuril on oma tipud teaduses ja kultuuris, et Petroskois ja Piiteris saab ülikoolitasemel õppida ka vepsa flologiat. Nendes ringkondades tegutsevate niinimetatud professionaalsete vepslaste olemasolu lisab rahvastööle olulise registri, mis muutumiste tuhinas, kuigi tihtilugu juba samuti juurtest kaugenenuna, omal moel tuge ja tagatist pakub.

Pärast taasiseseisvumist on Eesti teadlaste kontaktid vepslaste uurimisega ootuspäraselt hõrenema hakanud. Tartu Ülikooli

soome-ugri eriala tudengid ei käi enam suvistel praktikatel Karjala ja Leningradi või Vologda oblasti vepsa külates. Eesti Rahva Muuseumi soome-ugri asjadekogud pole endise ajaga võrreldes samuti silmatorkavalt kasvanud. Noorema põlvkonna elav teadmine meie idapoolsetest hõimurahvastest nihkub järjest rohkem fantaasiailma või ei mahu sinnagi.

Ka järelejäänud vepsa kultuuri uurijad Eestis näevad selles ikka ennekõike omaaegset traditsioonilist metsade, jõgede ja järvede vahel elutsevate alepõletajate elma, sest kokkupuude uuemaga ning sellest tulenev vaatenurga muutumine eeldaks teistsuguseid võimalusi ja ressursse.

Vepsa konverents

Läinud aasta 17. oktoober tõi Tartusse Eesti Kirjandusmuuseumi saali kokku enamuse siinsetest uurijatest, kel vepsa piirkondade ja rahvaga tegelikku kokkupuudet olnud on. Valdavalt oli tegemist juba teenekate uurijatega, kel jõudsamad ajad tsivilisatsioonist eemalejäävatesse külastustesse ja kolgastesse käimiseks seljataga.

Ometigi andsid peetud ettekanded kuulajaskonnale olulist esmast või lisateavet vepslaste kultuuri ja eksistentsi eri tahkudest. Saame siin neid nimetada vaid ülevaatlilikult ning loodame, et mõnelegi ettekandjatest mõjus esinemine innustavalt ettekannetes sõnastatu edaspidi uurimuseks vormistamisel.

Väikerahvaste, olgu siis läänemeresoomlaste või isegi Eesti paikkondlike rahvagruppide uurimisel koguneb teave ja äratundmine sageli piiskhaaval ning kipub jäämangi remargistikuks, millel on oht koos seda kandva uurijaga kaduda.

Väga innuka distsipliinidevahelise ning küsimusterohke ülevaate vepslaste asustusest esitas Tanel Moora, kelle sõnavõtus põimused ajaloolised, loodus- ja inimgeograafilised ning etnograafilised teadmised ja taustad.

Leiu Heapost pakkus endise välitööainestiku põhjal sissevaate vepsa füüsilise antropoloogia valdkonda, mis mõjus valdavalt humanitaarteaduslikus auditooriumis värskendavalt ja piireületavalt.

Aleksei Peterson, tänu kellele Eestis Rahva Muuseumi vepsa esemekogu on vaieldamatult maailma esinduslikumaid, keskendus etnograafilise üksikasjalikkusega vepsa alepõllunduse spetsiifikasse.

Mida mõtleb vepsa mees kodukülas päikesepaistel pläru tehes? Foto: Madis Arukask

Seda eluala võib vepslase traditsioonilise elulaadi juures pidada ehk sama märgiliseks kui eestlasel rehielamut.

Tiiu ja Enn Ernits tegid tagasivaate oma 1980. aastatel eri piirkondades tehtud välitöödele. Ülevaates jagus tähelepanu Äänisjärve kaljutaidest vepsa etnomusikoloogia küsimusteni.

Seminari teises pooles kõneles Marje Joalaid vepsa isikunimedede süsteemist. Joalaidi pikaajalised välitööd nimede ja muu keeleainese alal on taas oluline panus vepsa kultuuri talletamisel. Probleem nii siin kui ka Venemaal on omaaegsetele helikandjatele salvestatud materjalide füüsilises vananemises ja riknemises.

Samavõrd teenekas vepsa rahvakultuuri uurija Kristi Salve peatus vepsakeelse piiblitõlke sõnaloomel, tulles niimoodi kaasaegse keele- ja tõlkeproblemaatika juurde.

Värskeimat, viimaste aastate välitööainestikku kajastasid folkloristide Taisto Raudalainen ja Madis Arukase ettekanded. Mõlemal puhul oli tegemist isikukesksete käsitlustega, milles vanematelt keelejuhtidelt kogutud ainese kaudu toodi esile traditsioonisidusus vormis kajastuvaid maailmapilte, mille iseäralikkude võimsust veel tänapäevalgi kogeda võib.

Seminari lõpus linastus veel dokumentaalfilm „Vepsa naised, mehed ja töö“, mis oli valminud Eesti Kunstiakadeemia 2006. aasta ekspeditsiooni tulemusena ja

mida kommenteeris samal ekspeditsioonil osalenud Kristi Salve.

Järelkasvu napib

Kahtlemata ei piirdu vepsa rahvusteadustega tegelejate ring Eestis vaid eelpoolnimetatutega. Ka sel seminaril oleks saanud enamgi peatuda vepsa keele või musikoloogia uurimisküsimustel. Kõige keerulisem probleem on aga ikkagi seotud idapoolsete hõimlaste, iseäranis Venemaa läänemeresoome rahvaste uurimisega tegelevate eesti teadlaste uue põlvkonna hõredusega.

Ka laiemapõhjalisem hõimuliikumine ei saa põhineda pelgalt ettekujutustel, vaid tegelikel teadmistel ja elavatel kontaktidel. Nende puudumisel suubub meie suhe oma hõimlastega illusoorseks kirjasaatja efekti, kus ka teaduslikul või poliitilisel kõrgtasemel elatakse eilsetes ettekujutustes või nähatahtmistes, millel pole aga enam sidet elava tegelikkusega.

Tegelikult keeb ka Venemaa soome-ugrilaste keskmise ja noorema põlve teadlikuma hulga seas kirglik tegevus oma rahvaste ja kultuuride säilimise ja eluõiguse teel. See, meile tihtilugu kaugeks jääv protsess otsib oma sängi praeguse Venemaa poliitilises ja ühiskondlikus tegelikkuses ning vaatab eeskujuotsivalt mitmele poole. Eesti teadlaste roll siin on juba traditsioonidega, ulatudes tagasi Mihkel Veske või Paul Ariste ajastutesse.

Uudiseid soome-ugri maailmast

Permikomid ohus

Permikomi aktivistid taunivad artiklites ja avalikes kirjades rahvuskultuuriasutuste ühendamist, nimetades seda kultuurigenotsiidiks.

Permi krai võimud on otsustanud ühendada neli permikomi kultuuriasutust: raamatukirjastuse, rahvusansambli Šondiban, rahvuskultuurikeskuse ja ringkonna kinokeskuse.

Väidetavalt laekub permikomide rahvustegevuse toetamiseks eelarvesse üle 70 miljoni rubla aastas, samas kulub nelja asutuse ülalpidamiseks vaid 10 miljonit.

Permikomide hinnangul on rahakasutus läbipaistmatu ja ühiskondlikult kontrollimatu. Permikomi keele ja kultuuri olukord on pärast autonoomse ringkonna liitmist Permi kraiga 2005. aastal tunduvalt halvenenud.

Vene patriarh on ersa

Moskva ja kogu Venemaa patriarh Kirill on nime ja esivanemate elukoha järgi otsustades pärit soomeugrilaste seast, tema esivanemad olid arvatavasti ersad.

Patriarh Kirilli kodanikunimi on Vladimir Gundjajev, mis pärineb nimeuurijate väitel soomeugrilaste tavapärasest mehenimest Kundei (marid) või Gundjai (ersad ja mokšad).

Gundjajev elab Nižni Novgorodi kubermangus – praegusel Mordvamaal. Patriarhi raudteelasest vanaisa ja isa olid samuti vaimulikud, keda tabasid nõukogude repressioonid.

Ersa rahvusest oli ka 17. sajandil elanud Venemaa patriarh Nikon, kes viis läbi kirikulõhe ja vanausuliste liikumise põhjustanud Vene õigeusu kiriku reformi.

Soome-ugri esperanto

Udmurdi kirjanik Aleksei Arzamazov (pildil) on kolme aastaga loonud soome-ugri kunstliku ühiskeeke, mille õpik on kättesaadav internetis.

Arzamazovi arvates võiksid eri rahvustest soomeugrilased suhelda omavahel teisiti kui vene keeles.

Tehiskeele loomiseks kasutas ta soome, eesti, ungari, udmurdi, komi, mari, ersa, mansi, neenetsi ja saami keele sõnu ning paljusi ühiseid foneetilisi, morfoloogilisi ja süntaktilisi süsteeme.

Soome-ugri tehiskeeles lõpevad kõik nimisõnad a-ga, omadussõnad o-ga ja määrsõnad e-ga. Keel põhineb ladina tähestikul, mis teeb mugavaks ka suhtlemise internetikekkonnas.

Keele võib ära õppida umbes kuu ajaga, kinnitab Arzamazov.

Vadja linn ei kerki

Vadjalaste asualale rajatava linna ehitusega pole veel alustatud, kirjutab Ust-Luga sadamat külastanud Eesti Päevalehe korrespondent Jaanus Piirsalu.

Tema sõnul ei alusta kuni 70 tuhande elanikuga linna ehitust Laugasuus tõenäoliselt enne 2010. aastat.

Sadamatöötajatele mõeldud linna aladele jääb ette kolm vadja küla: Liivtšylä (Peski), Luutsa (Luuditsa, Lužitsõ) ja Jöögöperä (Krakolje). Seal elab tänini umbes 30 vadjalast, kes tunnistati mullu Põhjala põliseks väikerahvaks.

Esialgu oli ehitajatel plaanis vadjalaste majad lammutada, ent pärast keeleteadlaste ja etnograafide kaitsepöördumist võimude poole lubas ehitusfirma majad Jöögöperässe alles jätta ja kogu linnaehituses rahvuslikku stiili säilitada.

Lugu sellest, kuidas ma Grigošini sünnipäeva ära rikkusin

Grigori Mussaljev (Kšumantsjan Pirguž)
Ersa keele päästefondi esimees

Selleks, et juhtunud lahti seletada, peab alustama otsast peale. Umbes sellises Agu Sihvka stiilis kirjutab Grigori Mussaljev ajalehe Erzjan Mastor ühes novembrikuu väljaandes. Tegemist on ainukese regulaarselt ilmuva opositsioonilise ja sõltumatu ajalehega Venemaa soome-ugri maailmas. Artikli põhjal võib mõista, kui raske on ühe väikese rahva keelel Venemaal elus püsida.

3. novembril sõitsime koos ersa aktivistidega Pensa oblastisse Jeremejevo külla, et tähistada ersa luuletaja Jakov Grigošini 120. sünniaastapäeva. Sõitsime taksoga kohale kella kümneks, sünnipäev algas kell kaksteist päeval. Võtsime kohe nii-öelda härjal sarvist, laotasime lauale ersakeelsed kassetid, videofilmid, raamatud ja Erzjan Mastori ajalehed. Meie juurde astus kohaliku kultuurimaja direktor ja ütles, et me laudad puhtaks teeksime, sest kohe hakatakse neil laudadel raamatuid müüma.

Küsisin ersa keeles: „Mis raamatuid müüma hakatakse?” Tema aga vastas: „Ma olen venelane ja mordva keelest aru ei saa!” Ma ütlesin: „Ma ei oska ka mordva keelt, sest sellist keelt pole olemaski, oskan ainult ersa ja mokša keelt.” Vestluse ajal lähenesid meile teisedki inimesed, kellest neli olid ersa rahvariites ja ma tervitasin neid ersa keeles. Nemad vaatasid mind nagu mingit lummust. Selgus, et nad ei oska ühtki ersakeelset sõna. Üks neljast osutus üldse armeenlaseks, kolm aga olid sama küla ersad.

Siiski hakkasime kohalikega vestlema. Rõõmustasime, et vanem põlvkond ikkagi rääkis ersa keelt. Meenutasime Grigošinit ja teisi kirjanikke, rääkisime Erzjan Mastori ajalehest, ersa rahva tsaarist Purgazist, ersa rahva olukorrast ja muust sellisest. Meid kuulati tähelepanelikult. Mõnne aja pärast tuli taas kultuurimaja direktor ja ütles, et me koristaksime oma raamatud laudadelt, sest raamatute müük keelati ära.

Küsisin siis: „Kes keelas?” Tema oli vait, tuli kümne minuti pärast uuesti ja käskis karjades raamatud laudadelt koristada. Ütlesin siis, et me ei tulnud siia mitte pidutsema ja jooma, vaid ersadele nende endi kultuuri tutvustama. „Paljud neist pole kunagi oma emakeelset raamatutki käes hoidnud,” lisasin ma. Selle peale soovitas direktor raamatuid kooli juurde müüma minna. Ütlesime siis, et rahvas koguneb ju kultuurimajja.

Ja tööpoolest, saal täitus külarahvaga. Meie tähelepanu keskendus kolmele mehele, kes seisis meie lähedal. Saime aru, et nad kuulasid tähelepanelikult pealt meie vestlust kohalike ersadega. Ilmselt oli tegemist „kõrvadega”. Kui direktor tuli taas meid ära ajama, ütlesin, et kogu rahvas kogunes siia ja mina ei liigu mitte kuhugi.

Varsti pärast lõunat saabusid peakorraldajad ja kõrged külalised. Pöördusin Mordva vabariigi rahvuspoliitika komitee esimehe poole, et kõne pidamiseks aega küsida. Tema ütles, et ei tea midagi. Siis pöördusin mehe poole, kes esimehe läheduses seisis, et ta annaks mulle sõna. Esimees aga ütles: „Ära siin kamanda!” Pöördusin samas seisva naisterahva poole sõnumiga, et kavatsen pärast kõnet ka kooliraamatukogule raamatuid kinkida. Tema viis mu õhtujuhi juurde, kes selle soovi üles kirjutas.

Kõik, kes hiljem lavale tulid, rääkisid vene keeles, kaasa arvatud rahvuspoliitika komitee esimees. Tõsi, ta ütles siiski kaks sõna ersa keeles: *Šumbrat jalgat* – tervist, sõbrad. Aga Mordva kirjanike liidu esimehel ei jätkunud ei autunnet, tarkust ega julgust öelda kas või paar sõna keeles, milles kirjutas samas külas sündinud Grigošin. Ning seda vaatamata sellele, et 95 protsenti kohaletulnustest olid ersad.

Sellega solvas ta poeedi mälestust, kes lasti maha aastail 1937–38 nagu ülejäänudki seitse Pensa oblastis elanud ersa kirjanikku. Lasti maha kui rahvuslased, ühte neist süüdistati kogunisti tunneli kaevamises Saranskist Helsingisse.

Lõpuks siis anti mulle sõna. Läksime koos kaaslastega lavale, kuhu võtsin kaasa ka raamatud. Tervitasin kohaletulnuid ersa keeles ja kutsusin raamatuid vastu võtma kooliraamatukogu juhataja. Viskasin veel nalja, et meie fond on rikas mitte ainult

tarkuse poolest, vaid ka materiaalselt, kuid keegi ei tulnud raamatuid vastu võtma.

Rääkisin ersa keeles edasi. Ütlesin, et seda keelt armastas poeet ja selle keele pärast lasti ta ka maha. Ja praegu ei oska alla 20-aastased noored enam ersa keelt. Lasteaedades ja koolides käib kasvatus ainult vene keeles, ersa keelt õpitakse vaid fakultatiivselt. Enne Teist maailmasõda oli 12 kõrgemat pedagoogikakooli, kus valmistati ette ersa keele õpetajaid. Nüüd pandi viimanegi kinni.

Rääkisin veel natuke, kuni esireast kõrgete ametiteest seast kostis: „Rääkige vene keeles, ma ei saa aru!” Ütlesin siis talle, et see on tema probleem ja soovitasin tõlki otsida. Ma ei jõudnudki meenutada Grigošini suuri esivanemaid, kuulutada välja minutilist leinaseisakut ja süüdata küünalt, kui juba trügis lavale rajooni administratsiooni juht. Ta rebis mu kõnet takistades mikrofoni ja süüdistas, et isegi Grigošini sünnipäeval ei saavat ma läbi poliitikat.

Tegelikult ei saanud ta ise poliitikat hakkama, sest mainis, et on rahvuselt venelane ja oli olnud samas külas kolhoosi esimees, kui kõik rahvad elasid sõpruses.

Kui ta lõpetas, haaras ta mu parema käe ja tahtis mind kõrvale viia nagu poisikese. Tõmbasin siis käe ta haardest ja haarasin mikrofoni, ütlesin: „Näete, kuidas meid kamandatakse, ei au ega häbi! Ersad! Kui tahate hästi elada hästi, peate olema poliitikas kirjaoskajad, peate olema konkurentsi võimeline rahvas, et teised ei saaks teid petta. Ersad, mõelge oma aruga! Võõra aruga elab ainult loll! Täna tähelepanu eest!”

Lahkusin lavalt. Minu järel tahtis veel sõna võtta mu kaaslane, aga seda ei antud. Pöördusin siis esireas istuvate võimuesindajate poole: „Mis provokatsioon te siin korraldate?” Teisest reast aga tõusis üks „kõrvadest” ja karjus: „Vait, või ma viskan su saalist välja!”

Hiljem kontserdi ajal tulid minu juurde inimesed ja tänasid mind õiglase kõne eest. Kui lahkuma asusime, karjus kultuurimaja direktor meile järele: „Minge! Minge ära, ei ässita siin rahvast!” Mina aga kutsusin ta enda juurde ja sosistasin talle kõrva: „Mina sa ise ka...”

Tõlkis ja toimetas Jaak Prozes

Mari külanoored jälgivad pidutsemist kahetiste tunnetega.

Foto: Vasli Nikolajev

Soomeugrilaste valitsus käis Rakveres nõu pidamas

Andres Heinapuu
Fenno-Ugria Asutus

Soome-ugri rahvaste konsultatiivkomitee liikmed said 24.–26. märtsini kokku Lääne-Virumaal.

Maailmakongresside vahel tegutsev soome-ugri rahvaste koostöökogu kogunes Eestis juba neljandat korda. Kui varasemad kolm istungit on peetud Lohusalus, Leigol ja Võrus, siis seekord võttis külalisi vastu Rakvere.

Kohale tulid hantide, ingerisoomlaste, isurite, liivlaste, karjalaste, komide, kveenide, permikomide, setude, soomlaste, ungarlaste, vepslaste ning muidugi ka eestlaste esindajad. Eestlastest konsultatiivkomitee liikmed Tõnu Seilenthal ja Andres Heinapuu kuuluvad ühtlasi ka ürituse korraldaja Fenno-Ugria Asutuse juhatusse.

Aastaplaani arutelu

Istungil arutati 2009. aasta tööplaani, mille keskseks ürituseks on oktoobris Komimaa pealinnas Sõtkõvkaris peetav rahvusvaheline konverents emakeeleõpetusest

kakskeelsuse tingimustes. Konverentsile tuleb eeldatavalt kokku umbes poolteist-sada emakeeleõpetajat ning haridusametnikku kõigi soome-ugri rahvaste seast. Oma kogemusi on lubanud jagada ka soomlased, eestlased ja ungarlased.

Tänavu on plaanis ka soome-ugri keeltes kirjutavate ajakirjanike konverentsilaadne kohtumine Jožkar-Olas ning Venemaa soome-ugri organisatsioonide liikmetele mõeldud koolitusprogramm, mille kaks esimest etappi toimuvad Venemaal, lõpposa aga Soomes Tampere.

Üks ulatuslikest plaanidest on idapoolsetes soome-ugri keeltes tehtud telesaadetete, eelkõige teatrietenduste, kontserdite ja kultuurisaadete kättesaadavaks tegemine internetis. Kuna mitu soome-ugri rahvast elab hajali, on see suurel osal rahvast ainus võimalus omakeelseid tele- ja raadiosaateid jälgida.

Et aga Venemaa soome-ugri alade telestudiod, kus omakeelseid saateid aastakümnete vältel tehtud, on ülevenemaalise teleraadiokompanii Rossija filiaalid, siis kuulub nende saadete autoriõigus nimetatud ettevõttele. Kohtumisel otsustati hakata pidama läbirääkimisi telesaadete levitamise õiguste asjus Rossija juhtkonnaga.

Keelepesa-lasteaiad

Kõne all oli ka Soome algatatud keelepesade projekt, mis esialgu on käivitunud Karjalas ning laieneb sealt kavatsuste kohaselt peagi teistesegi Venemaa soome-ugri piirkondadesse. Keelepesad on lasteaiad, kus lastega kõneldakse ainult emakeeles, mitte enamuse keeles. Eriti kasulikud on keelepesad olnud siis, kui laste vanemad on juba kaotanud oma keele, kuid on huvitatud, et lapsed seda oskaksid.

Kveenide esindaja Börnar Seppola pidas just seda temaatikat kõige olulisemaks. Ta rõhutas, et lapsepõlves õpitud keel ei kao ning et kogu soome-ugri liikumise peaülesanne ja mõte on õpetada veel emakeelt rääkivate eest ära surijate asemele tulevatele noortele nende oma rahva keelt. Ainult nii on tema sõnul võimalik kindlustada keele säilimine.

Teemaks oli ka Euroopa Liidu eelarvest Venemaa vähemusrahvaste keele ja kultuuri edendamiseks eraldatud 2,5 miljonit euro saatus. Praeguseks on raha üle antud Venemaa regionaalarengu ministeeriumile, kes peab lähiajal otsustama, kuidas seda jagama hakatakse.

Konsultatiivkomitee järgmine istung otsustati pidada Siberis Jamali Neenetsi

autonoomse ringkonna pealinnas Salehardis. Töökorra järgi peab konsultatiivkomitee kogunema vähemalt üks kord aastas, tegelikult on aga koos käidud kaks korda aastas.

Globaalne koostöökogu

Konsultatiivkomitee on soome-ugri rahvaste maailmakongresside koordineeriv organ, mis tegutseb kooskõlas rahvusvahelise seaduse ning ÜRO põhimõtetega. Konsultatiivkomitee kaitseb soome-ugri rahvaste õiguseid ja huve vastavalt 1992. aastal vastu võetud maailma soome-ugri rahvaste koostöödeklaratsioonile.

Rahvastel on konsultatiivkomitees võrdne sõnaõigus ning hääletustel igaühel üks hää sõltumata rahvaarvust. Komitee tegutseb põhimõttel, et kõigi soome-ugri rahvaste esindajad on võrdsed ja otsuseid võetakse vastu konsensuslikult, vaid organisatsioonilistes küsimustes võib toimuda hääletamine.

Alates 1993. aastast võttis konsultatiivkomitee valitsusvälise organisatsioonina osa ÜRO põlisrahvaste õiguste deklaratsiooni eelnõu ettevalmistamisest, praegu osaletakse ÜRO põlisrahvaste alalise foorumi töös.

Liivlaste elu edendaja Pētõr Damberg – 100

Renāte Blumberga
Lāti Ülikool

Pētõr Damberg sündis 9. märtsil 1909. aastal Dundaga valla Sīkrõgi (Sikrags) küla Kīelki talus liivi kaluri peres. 1930te aastateni kasutas noormees oma teist eesnime Alfred. Vanematel Kõrli ja Kristin Dambergil oli veel kaks last – Arnold ja Vilma, kõik pereliikmed rääkisid liivi keelt. Esimese maailmasõja aastad veetis Pētõr Kuressaares, Haapsalus ja Tallinnas. Siin õppis ta ära eesti keele, mis hiljem osutus Eesti ja Soome teadlaste abistamisel ja liivi keelega tegelemisel väga kasulikuks.

Liivi keele näidete üleskirjutamist alustas Pētõr juba Dundaga põhikoolis õppides rahvaluuleteadlase ja liivi folkloori uurija Oskar Looritsa innustusel. Looritsa tutvus Damberg ilmselt 1922. aasta suvel, mil teadlane külastas ekspeditsiooni käigus ka Kīelki talu. Damberg hakkas üles kirjutama ka liivi rahvaluulet – muinasjutte, vanasõnu, laule ja mõistatusi – ja saatma neid teadlasele Eestisse. Kuid see polnud alati kerge. Näiteks ta Damberg 1926. aastal Looritsale: „*Ikš vanā miez kītiz: „Pa veltõ sūdõ mitikš āb liktā!” Ne attõ väggi kaddlist, ku set minõn āb tultõ mingist materialõd jõvamõd.*” (Üks vana mees ütles: „Tasuta ei liiguta mitte keegi suud!” Nad on väga ihned, kui ma vaid mingeid materiaalseid hüvesid ei luba.)

Amet selgeks

Pärast Dundaga põhikooli lõpetamist 1925. aastal astus Damberg Ventspils riikliku ametikooli äriosakonda. Kirjutaja, kaupmehe või kontoritöötaja ameti omandamiseks tuli õppida kolm aastat ja teha seejärel aasta praktilist tööd. Pētõrist sai Ance valla-valitsuse praktikant. Ta oleks tahtnud küll ülikooli astuda, kuid vanematel nappis pojale edasise hariduse andmiseks raha.

Samal ajal tihenes koostöö Liivlaste Liidu ja Soome hõimuühenduste vahel. 1928. aasta augustis külastas Liivi randa Soomluse Liidu (Suomalaissuuden Liitto) hõimurahvaste osakonna delegatsioon, mille koosseisus oli Yrjö Jahnsson, kellest sai liivlaste suurim eraisikust rahaline toetaja. Sõlmiti liivi noorte hariduse toetamise leping, mille raames sai viie õppuri seas Jelgava õpetajate instituudis õppimiseks stipendiumi ka Damberg.

Kuigi ta viimastel aastatel enam Soomest rahalist toetust ei saanud, lõpetas ta instituudi kuus aastast kestnud õpingute järel õigel ajal – 1934. aasta juunis. Igal juhul

soovis Damberg instituudi lõpetamisega tõestada, et ta pole liivi patrioot üksnes raha pärast, nagu olevat talle ette heitnud Liivlaste liidu juhatus, mille esimeheks oli tollal Maṛt Lepste.

Liivi kultuuri edendaja

Damberg jõudis instituudi ajal tegutseda ka liivi keele ja kultuuri alal. Näiteks kirjutas ta 1930. aasta jaanuaris Looritsale: „Me käime iga nädal härra Stahleri (Kolka liivlane) juures ja teeme midagi liivi keele alal. Härra Stahler on suur patrioot ja ta on ka hea liivi filoloog.” 1931. aasta juunis osales Damberg liivi delegatsiooni koosseisus neljandal soome-ugri kultuuri kongressil Helsingis, mille järel veetis Soomes veel kolm nädalat.

Sealt naastes oli Damberg aktiivne ja tulvil uusi ideid. Soome keeleteadlane Lauri Kettunen jutustab oma kirjas Yrjö Jahnssoni: „*Mis puudutab liivlaste elu, siis olin suve hakul üsna pessimistlikult meelestatud, vähemalt vaadates Liivlaste Liidu juhatus, kes ei tee ise midagi ega lase ka teistel teha. Vālgamā (Volganski) ja Stalte tegevust liivlaste heaks ei kannata Lepste silmaotsaski, kuid tal endal pole ei võimeid ega tahtmist aktiivselt tegutseda. Suve lõpul, mil Pētõr Damberg (see Sinu kasvandik) pöördus tagasi Soomest, kus oli muuseas üsna lühikese ajaga õppinud ära ka soome keele, tundsin ma rõõmuga, et hakkam tõepoolest uskuma noorte jõusse.*”

Kettunen mainis selles kirjas, et Damberg ja tema mõttekaaslased alustasid liivi noorte liidu loomist. Kirjutati valmis põhikiri, mis esitati 1932. aastal Jelgava ringkonnakohtule, kuid mingi vea tõttu seda ei kinnitatud. Ka Liivlaste Liidu juhatus ei olnud sellise vabamõtle misega rahul. Seega jäi noorte liidu loomise kava ellu viimata.

Ajakiri ja lugemik

1931. aasta lõpus algas instituudi noorte jaoks kuukirja Līvli periood. Juba aasta varem kirjutas Damberg Looritsale, et üks instituudi õppejõududest tahtvat väga, et liivlastel oleks oma ajakiri. Idee jõudis Soome ja asjaga hakkas tegelema Helsingi akadeemiline hõimuklubi. Ajakirja toimetajaks sai Jelgavas elav pensionärist liivlane Aṇdrõks Stahler, liivi tudengid tegid palgata kaastööd. 1931. aasta jõulude ajal ilmus Līvli esimene number. 1933. aasta suvel viidi ajakirja toimetus üle Irēsse (Mazirbesse).

1933. aasta suve veetis Damberg Soomes, et koostada ja toimetada liivi keele lugemikku lastele. Ta palus, et Oskars Loorits saadaks talle oma kogudest liivi muinasjutte,

mõistatusi ja vanasõnu. Raamatu väljaandmist korraldas Soomluse Liit, raha saadi liivi laste jaoks kogutud annetustest. 1935. aasta algul nägi raamat „Jemakiel lugdõbrāntõz skūol ja kuod pierast” (Emakeele lugemik kooli ja kodu jaoks) lõpuks ilmavalgust.

1935. aasta juunis esitas Damberg koolide ametile palve väljastada luba lugemiku kasutamiseks rannakoolide liivi keele tundides, kuid seda ei antud. Komisjon leidis, et välismaal üllitatud raamat ei ole koolides kasutamiskõlblik selle ühekülgse, Lāti elule ja ideedele täielikult võõra sisu poolest. Siis otsustas Soomluse Liit levitada raamatut liivi lastele tasuta kodus lugemiseks. 1938. aastast alates lubati seda ka koolides kasutada.

Liivi õpetaja

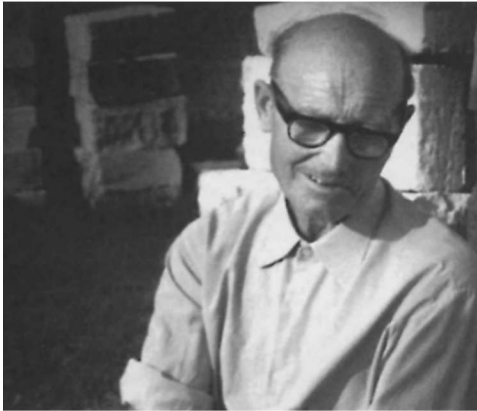
1934. aasta sügisel asus Damberg aastaks sõjaväeteenistusse Rēzeknes, sealt vabanes alustas ta kohe tööotsinguid. Ta püüdis saada õpetajaks ükskõik missuguse liivi küla koolis, kuid tulutult. Lõpuks sai ta ajutise õpetajakoha, kuid mitte Liivi rannas. Alles 1937. aastal sai Dambergist Pizā (Mikēlʹtornise) I astme põhikooli halduri kohusetäitja.

Siiski ei saanud ta kohe liivi keele õpetamisega pihta hakata. Esialgu õpetas liivi keelt senine vastava hariduseta, ent pikaajaliste kogemustega õpetaja Maṛt Lepste, sest Damberg tunnistas, et ta ei taha teise käest leiba ära võtta.

Damberg rääkis Pizā lastele palju liivlastest ja see kandis vilja, sest 1938. aasta talvel õppis Pizā koolis liivi keelt kolmandiku võrra rohkem õpilasi kui tavaliselt – 30 last. Pool aastat pärast töö alustamist kirjutas Pētõr oma kirjasõbrale Looritsale, et koolis minevat tal suhteliselt hästi ning et tal on küllaltki suur autoriteet nii eelmise koolihalduri kui ka kasvandike silmis. Ka külarahvas suhtuvat temasse hästi: „*Nüüd olen õpilaste seas teinud kõva propagandat liivi keele õppimise, rahvaluule kogumise ja ka vanade asjade korjamise suhtes. Kui mul peaks aega olema, hakkam ka ise folkloori koguma.*”

Kui Lepste sai 1939. aastal tööd Užava tuletornis, avanes Dambergil lõpuks võimalus asuda koolis liivi keelt õpetama.

Pizās elades osales Damberg aktiivsemalt ka liivi ühiskondlikus elus. 1938. aasta veebruaris valiti ta Liivlaste Liidu juhatuse assekretäriks. Liivi rahvamaja avamispeo jaoks 1939. aasta 6. augustil oli Damberg spetsiaalselt ette valmistanud esinemise koos meeskooriga.

Pētõr Damberg. Foto: Vaira Strautniece
Liivi kultuurikeskuse arhiiv

Dambergi alustatud tööd ja kavatsused Liivi rannas katkestas Teine maailmasõda. Pärast sõda tuli liivi keele õpetamine ja muu liivlastega seotud tegevus pikemaks ajaks unustada. Alates 1945. aastast töötas Damberg lühikest aega õpetajana Irē (Mazirbe) ja Pope koolides, seejärel Krüte ja Staldzene koolides kuni 1962. aastani, mil ta suundus Katvarisse, kus töötas eriinternaatkoolis pensionile minekuni 1969. aastal.

Siiski aitas Damberg endiselt eesti teadlasi liivi keele alastes küsimustes. Näiteks kogus ta 1950ndail aastail Eesti Teaduste Akadeemia ülesandel mitmel suvel liivi kohanimesisid. 1963. aastal pöördus Eesti TA keele ja kirjanduse instituudi folkloristika sektor Dambergi poole palvega koguda liivi vanasõnu. Aastail 1964, 1965 ja 1970 saatis ta instituudile kokku 542 vanasõna.

1977. aastal alustas ta sama instituudi soome-ugri keelte sektori ülesandel keeleteadlase Tiit-Rein Viitso juhtimisel tööd suure liivi-eesti-lāti keele sõnaraamatu koostamise juures. Dambergi jutud liivi rahvakultuurist (jahipidamine, kalastamine, pulmad, õllepruulimine, leivaküpsetamine, liivi toidud) on avaldatud 1975. aastal Helsingis. Need lindistas 1971. aastal Tallinnas soome keelteadlane Seppo Suhonen.

1960. aasta suvel pidas Damberg plaani astuda Tartu Ülikooli kaugõppesse – talle oli lubatud, et ta saab emakeele eksami sooritada liivi keeles. Unistus ülikoolist ei läinud siiski täide. See-eest täitus teine unistus: 1972. aastal asutati Riias Dambergi aktiivsel osalusel liivi lauluansambel Līvlist, milles Damberg osales elu lõpuni.

Pärast pensionileminekut elas Pētõr Damberg Ādažis, kus ta suri 25. aprillil 1987. aastal. Õpetaja on maetud Baltezersi kalmistule.

Tõlkis Valts Ernštreits

Hõimuõhtud märtsis ja aprillis

HÕIMUKLUBI

Reedel, 3. aprillil kell 17.00

Soome Instituudis (Harju tn 1, Tallinn).

Külas Oulu ülikooli kirjandusprofessor, tõlkija ja soome-ugri liikumise toetaja **Kari Sallamaa**, kes kõneleb soome-ugri rahvastest ja nende taassünni võimalustest. Samas esitletakse Sallamaa äsja eesti keeles ilmunud luulekogu “Tiibklaveri kaanele kirjutatud loits”, mille pealkirigi viitab sellele, et autor on tuline etnofuturismi toetaja. Tõlkija Jaan Õispuu.

HÕIMUÕHTUD

Ersa keele päev

Kolmapäeval, 15. aprillil kell 18.00

Vanalinna Muusikamajas (Uus tn 16c).

Ersa esimese keeleteadlase Anatoli Rjabovi (1894–1938) sünniaastapäeva puhul esinevad kolm rahvalaulikut Mordvamaalt Ardatovi rajoonist.

Neljapäeval, 16. aprillil kell 18.00

peab Mordva Kultuuriselts ersa keele

päeva **Tallinna Matkamajas.**

Mari sangari päev

Mari sangari päev on niidumaride üks tähtsamaid rahvuspühasid, mis tuletab meelde esivanemaid, kes on langenud maride vabaduse eest. Aastail 1552–1556 ja 1571–1574 sõdisid marid sõjad Moskva suurvürstiriigiga, jäädes lõpuks vallutajatele alla. Langes enamik maride juhte, teiste hulgas ka kangelane Boltuš.

Esmaspäeval, 26. aprillil kell 20.00

Mari kultuuriseltside õhtu **KuKu klubis**

(Vabaduse väljak 8, Tallinn).

Teisipäeval, 28. aprillil kell 18.00 Eestis

elava mari filmimehe Aleksei Aleksejevi dokumentaalfilm „Ohvriallikas” **Tallinna Kinomajas (Uus tn 3).**

Kolmapäeval, 29. aprillil kell 18.00 Mari

sangari päev ja tantsuklubi **Tallinna Vanalinna Muusikamajas (Uus tn 16c).** Idamaride muusikat ja tantse tutvustab folklooriansambel „Tšolga šudõr” Sverdlovskist.

In Memoriam

Paul Alvre

1921– 2008

Läänemeresoome keelte uurija

Gyula Décsy

1925 – 2008

Indiana ülikooli uurali keelte professor

Harry William Mürk

1954 – 2009

Soomeugrilaste toetaja Kanadas

Viktor Berthold

1921 – 2009

Viimane emakeelne liivlane Lātis

Lennart Meri
Veelinnurahva
rahastu

Rahastu on asutatud keeleteadlase Tõnu Seilenthali poolt 2007. aastal eesmärgiga jäädvustada väljapaistva riigimehe ja soome-ugri rahvaste uurija mälestust ning toetada soome-ugri noorte õpinguid. Kõigi on võimalus anda oma panus soome-ugri noorte heaks:

Rahastu pangarekviisidid:
MTÜ Fenno-Ugria Asutus
A/a 10022099177006
SEB Eesti Ühispank
IBAN: EE611010022099177006
Selgitus: Veelinnurahvas

Väljaandja: MTÜ Fenno-Ugria Asutus

Postiaadress: P. Süda 3-4, 10118, Tallinn

Toimetus: Üve Maloverjan, Jaak Prozes, Kadi Raudalainen

Kontakt: tel 644 5119, info@fennougria.ee, www.fennougria.ee

Toimetuse kolleegium: Madis Arukask, Andres Heinapuu, Kadri Viires